

Χάρος αειχώρος

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ, ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΟΜΟΣ 3
VOLUME 3

ΤΕΥΧΟΣ 1
ISSUE 1

ΜΑΪΟΣ 2004
MAY 2004

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

ΚΟΚΚΩΣΗΣ ΧΑΡΗΣ

ΜΠΕΡΙΑΤΟΣ ΗΛΙΑΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ

ΓΟΥΣΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΔΕΦΝΕΡ ΑΛΕΞΗΣ

ΨΥΧΑΡΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αραβαντινός Αθανάσιος	- ΕΜΠ
Ανδρικόπουλος Ανδρέας	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Βασενχόβεν Λουδοβίκος	- ΕΜΠ
Γιαννακούρου Τζίνα	- ΥΠΕΧΩΔΕ
Γιαννιάς Δημήτρης	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δελλαδέτσιμας Παύλος	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Δεμαθάς Ζαχαρίας	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Ιωαννίδης Γιάννης	- Tufts University, USA
Καλογήρου Νίκος	- ΑΠΘ
Καρύδης Δημήτρης	- ΕΜΠ
Κοσμόπουλος Πάνος	- ΔΠΘ
Κουκλέλη Ελένη	- University of California, USA
Λαμπριανίδης Λόης	- Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Λουκάκης Παύλος	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Λουρή Ελένη	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μαντουβάλου Μαρία	- ΕΜΠ
Μελαχροινός Κώστας	- University of London, Queen Mary, UK
Μοδινός Μιχάλης	- Εθν. Κέντρο Περιβ. και Αειψ. Ανάπτυξης (ΕΚΠΑΑ)
Μπριασούλη Ελένη	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Παπαθεοδώρου Ανδρέας	- University of Surrey, UK
Πρεβελάκης Γεώργιος-Στυλ.	- Universite de Paris I, France
Φωτόπουλος Γιώργος	- Πανεπιστήμιο Πατρών
Χαστάογλου Βίλμα	- ΑΠΘ

Διεύθυνση:

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας

και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Περιοδικό ΑΕΙΧΩΡΟΣ

Πεδίον Άρεως, 38334 ΒΟΛΟΣ

<http://www.prd.uth.gr/aeihoros> e-mail: aeihoros@prd.uth.gr

τηλ.: 24210 - 74456 fax: 24210 - 74380

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Επιστημονικό Περιοδικό

αειχώρος

Περιεχόμενα

	Εισαγωγή	4
	Πετράκος Γ.	6
	Περιφερειακές ανισότητες και περιφερειακή πολιτική στην Ελλάδα	
	Οικονόμου Δ.	32
	Η περιφερειακή διάσταση του Γ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης: Πρώτες εκτιμήσεις	
	Ψυχάρης Γ.	56
	Περιφερειακή πολιτική και περιφερειακά προγράμματα των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης της Ελλάδας: Αποτίμηση και προοπτικές	
	Ροβολής Α.	80
	Είναι "Οικονομική" η Οικονομική Ανάλυση του Χώρου; Περιφερειακή Επιτήρηση, Οικονομική Γεωγραφία και "Γεωγραφικά Οικονομικά"	
	Καραγάνης Α.	102
	Η επίδραση του χώρου στην αποτελεσματικότητα της παραγωγικής διαδικασίας στις μικροπεριφέρειες της ελληνικής οικονομίας	
	ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	
	Μανωλάς Γ., Τραγάκη Α.	130
	Η Οικονομική Πολιτική στο Χώρο της Ευρωζώνης: Θεσμική Βάση, Φορείς Δράσης και Πλαίσιο Πολιτικής	
	Μπαλτάς Ε.	158
	Η ανάλυση των υδατικών διαμερισμάτων της χώρας στην εφαρμογή της οδηγίας πλαίσιο για τα νερά	
	ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙΑ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ	
	Ψυχάρης Γ.	
	ERSA, Πόρτο, 2004	182
	ERSA, Άμστερνταμ, 2005	184
	ERSA, Βόλος, 2006 (αναγγελία)	186
	ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ	
	Ανδρικοπούλου Ε.	188
	Γ.Πετράκος, Γ. Ψυχάρης, Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα	
	Οικονόμου Δ.	194
	Γρ. Καυκαλάς (επ.), Ζητήματα Χωρικής Ανάπτυξης. Θεωρητικές προσεγγίσεις και πολιτικές	
	ΑΠΟΨΕΙΣ	198
	Συνέντευξη με τον Masahisa Fujita	200

Είναι "οικονομική" η οικονομική ανάλυση του χώρου; Περιφερειακή επιστήμη, οικονομική γεωγραφία και "γεωγραφικά οικονομικά"

Αντώνης Ροβολής

Λέκτορας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Περίληψη

Στο άρθρο αυτό γίνεται μία προσπάθεια να παρουσιαστούν κάποια σημεία των κυρίαρχων σήμερα ρευμάτων της οικονομικής ανάλυσης του χώρου. Δύο από αυτά τα ρεύματα είναι η Νέα Οικονομική Γεωγραφία (ΝΟΓ) και η Οικονομική Γεωγραφία (εννοώντας με την τελευταία συγκεκριμένες τάσεις της Οικονομικής Γεωγραφίας, όπως αυτήν της "πολιτιστικής στροφής"). Η ΝΟΓ που είναι σε μεγάλο βαθμό "κριτικός" επίγονος της Περιφερειακής Επιστήμης, χρησιμοποίησε υποδείγματα μονοπωλιακού ανταγωνισμού που καταλήγουν σε πολλαπλά σημεία ισορροπίας, και έβαλε την προβληματική που θέτει η διάσταση του χώρου στην ατζέντα των οικονομολόγων. Η ΝΟΓ έχει δεχθεί κριτική με την σειρά της από μια σειρά Οικονομικούς Γεωγράφους, παρότι πολλές φορές και η ανάλυση των δύο πλευρών δείχνει να μην κατανοεί (ή να μην θέλει να κατανοήσει) πλήρως τις θέσεις της άλλης πλευράς. Στο άρθρο υποστηρίζεται ότι παρότι η ανάλυση της ΝΟΓ απέχει ακόμη από το να έχει αντιμετωπίσει όλα τα θεωρητικά προβλήματα, αλλά και προβλήματα πολιτικής, που θέτει η διάσταση του χώρου στην οικονομική ανάλυση, παραμένει τουλάχιστον "οικονομική" ανάλυση στην βάση της. Αντίθετα, η Οικονομική Γεωγραφία (έτσι όπως σχηματικά ορίζεται στο άρθρο) είναι πλέον ένα μίγμα θεωρητικών επιρροών από τρέχουσες θεματικές άλλων κοινωνικών επιστημών που δεν συνθέτουν πάντα ένα συνεκτικό σύνολο.

Λέξεις κλειδιά

Νέα οικονομική γεωγραφία, περιφερειακή επιστήμη, οικονομική γεωγραφία και πολιτιστική στροφή, οικονομική θεωρία.

How "economic" is spatial economics: Regional Science, Economic Geography and Geographical Economics

This paper presents an eclectic summary of the debate between the proponents of New Economic Geography (a.k.a. Geographical Economics) and the defenders of modern Economic Geography (the type of "Cultural Turn"). New Economic Geography's (NOG) innovative analysis has used models of imperfect competition that lead to multiple equilibria, and a renewed interest in the dimension of space to the economic analysis. This has been castigated, however, by economic geographers. This paper argues that one of the basic problems that hinders the dialogue between the two parts is the fact that NOG and Economic Geography have different methodologies and theoretical concepts. It is also argued, however, that despite its limitations, NOG is an economic type of analysis, whereas Economic Geography of the "Cultural Turn" type does not always constitute a coherent body of theory.

Keywords

New economic geography, regional science, economic geography and cultural turn, economic theory.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο άρθρο αυτό γίνεται μία σύγκριση μεταξύ δύο ρευμάτων σκέψης στην οικονομική ανάλυση του χώρου, της Οικονομικής Γεωγραφίας από την μία πλευρά και της Γεωγραφικής Οικονομικής ανάλυσης από την άλλη. Συνήθως τέτοιοι "μανιχαϊκοί" διαχωρισμοί μάλλον δυσκολεύουν παρά βοηθούν μία ψύχραιμη αποτίμηση διαφορετικών επιστημονικών (ή επιστημολογικών) προσεγγίσεων, αλλά στην συγκεκριμένη περίπτωση, και παρά το γεγονός ότι αρκετοί συγγραφείς¹ έχουν υποστηρίξει ότι μπορεί να υπάρξουν σημεία συνάντησης και αμοιβαίας "γονιμοποίησης", η βιβλιογραφία δείχνει ότι σήμερα υπάρχει σημαντική πόλωση. Στην συνέχεια του άρθρου αυτού (και μόνο για λόγους οικονομίας χώρου) ο όρος "Οικονομική Γεωγραφία" θα αναφέρεται αποκλειστικά σε κάποιες συγκεκριμένες προσεγγίσεις της "σύγχρονης" Οικονομικής Γεωγραφίας, προσεγγίσεις όπως αυτήν της "Πολιτιστικής Στροφής" (cultural turn) και της "Ανάλυσης Σχέσεων" (relational turn)².

Είναι γνωστό ότι υπάρχει μία σειρά άλλων προσεγγίσεων που εντάσσονται και αυτές στα πλαίσια της "παραδοσιακής" Οικονομικής Γεωγραφίας, όπως για παράδειγμα αυτές που "εκλεκτικά" χρησιμοποιούν θεωρίες και αναλυτικά εργαλεία από την Οικονομική Επιστήμη. Αυτού του τύπου οι προσεγγίσεις δεν αποτελούν ένα περιθωριακό ρεύμα, αλλά σε πολλά τμή-

¹ Βλέπε, για παράδειγμα, Overman, 2004.

² Για την σχέση των προσεγγίσεων αυτών με την οικονομική ανάλυση του χώρου βλέπε π.χ. τα άρθρα των Yeung, 2001• Rodríguez-Pose, 2001• Kourliouros, 2003• Overman, 2004.

ματα Γεωγραφίας, το κυρίαρχο ρεύμα. Το τελευταίο τέταρτο του εικοστού αιώνα την προσέγγιση για την ανάλυση του χώρου που βρισκόταν "πιο κοντά" στην οικονομική επιστήμη είχε η Περιφερειακή Επιστήμη. Από την αρχή της δεκαετίας του '90 και μέχρι σήμερα αναπτύχθηκε το ρεύμα της *Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας* (NOG), για το οποίο πρέπει να σημειωθεί ότι αρκετοί από τους οπαδούς του - και όχι μόνο - προτιμούν τον όρο *Γεωγραφική Οικονομική*³ (Geographical Economics)⁴.

Πρέπει στο σημείο αυτό να διευκρινιστεί ότι, τουλάχιστον κατά την γνώμη του γράφοντος, δεν υπάρχουν δύο μόνο διαφορετικές προσεγγίσεις στην οικονομική ανάλυση του χώρου, αλλά μια σειρά διαφορετικών προσεγγίσεων, κάποιες από τις οποίες, όπως θα υποστηριχθεί στην συνέχεια δεν είναι οικονομικές, ούτε καν γεωγραφικές, τουλάχιστον υπό την έννοια που έχει η NOG για τον χώρο. Για έναν οικονομολόγο (ακόμη και για ένα ετερόδοξο οικονομολόγο), η "*Οικονομική Γεωγραφία*", ειδικά αυτή που ακολουθεί ρεύματα όπως αυτό της "πολιτιστικής στροφής", είναι στην καλύτερη περίπτωση κοινωνιολογία, αλλά όχι πάντως κάποιο είδος οικονομικής ανάλυσης. Ένας ετερόδοξος οικονομολόγος, για παράδειγμα ένας μετα-Κεϋνσιανός, πιστεύω ότι από αναλυτικής πλευράς θα βρισκόταν πιο κοντά στα Γεωγραφικά Οικονομικά, παρά στην Οικονομική Γεωγραφία (για παράδειγμα οι βασικές αρχές και η αναλυτική προσέγγιση των μετα-Κεϋνσιανών οικονομικών όπως περιγράφονται από τον Palley 1996).

Ένα από τα σημεία της κριτικής των Οικονομικών Γεωγράφων προς την NOG είναι το ότι αυτομάτως κατατάσσεται στην κατηγορία των (επικρατούντων, σε αντιδιαστολή με τα ετερόδοξα) νεοκλασικών οικονομικών. Η άποψη που εκφράζεται στο άρθρο αυτό είναι ότι με την ίδια λογική και οι Κεϋνσιανές προσεγγίσεις θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν νεοκλασικές (βλέπε εκτενέστερη ανάλυση στο πέμπτο μέρος αυτού του άρθρου). Δεν είναι τυχαίο δε το γεγονός ότι ακόμη και ετερόδοξες οικονομικές προσεγγίσεις, για παράδειγμα μαρξιστικές αναλύσεις τύπου David Harvey, έχουν απορριφθεί από Οικονομικούς Γεωγράφους.

Θα μπορούσαν να συνοψιστούν με συντομία τα χαρακτηριστικά της NOG; Παρότι τα Γεωγραφικά Οικονομικά είναι πλέον ένα μεγάλο ρεύμα στην οικονομική ανάλυση του χώρου που περιλαμβάνει διαφορετικές αρχικές υποθέσεις (κάποιες από αυτές τις προσπάθειες παρουσιάζονται στον πίνακα 1 του παραρτήματος) οι βασικές αρχές παρουσιάζονται περιληπτικά στο τέταρτο μέρος του άρθρου (για μια σχετικά συνοπτική παρουσίαση βλέπε Ροβολής 2005β και για μια εκτενέστερη παρουσίαση Brakman et al 2001). Θα ήταν πάντως δύσκολο να συγκρίνει κανείς την NOG με την Οικονομική Γεωγραφία μια και δεν υπάρχει τέτοια ενιαία σχολή σκέψης. Για παράδειγμα, τα μικροοικονομικά θεμέλια της NOG βρίσκονται πολύ μακριά από την Γεωγραφία της "Πολιτιστικής Στροφής" ή της "Ανάλυσης Σχέσεων", αλλά

³ Δεν είναι τυχαίο ότι ένα δημοφιλές εισαγωγικό εγχειρίδιο στην NOG έχει τον τίτλο "Εισαγωγή στα Γεωγραφικά Οικονομικά" (Brakman et al, 2001).

⁴ Στην συνέχεια οι όροι Νέα Οικονομική Γεωγραφία και Γεωγραφικά Οικονομικά χρησιμοποιούνται εναλλακτικά.

και αυτές οι προσεγγίσεις βρίσκονται μακριά από την ανάλυση του Harvey (για παράδειγμα 1999) ή του Katznelson (1992).

Στην συνέχεια του άρθρου αυτού παρουσιάζονται κάποιες σκέψεις από εκπροσώπους της ΝΟΓ για την Οικονομική Γεωγραφία και αντίστροφα. Αλλά καλύτερα θα ήταν να ξεκινήσει κανείς από την Περιφερειακή Επιστήμη (ΠΕ) που ενώ κάποτε φαινόταν ως το κυρίαρχο ρεύμα στις επιστήμες του χώρου, σήμερα, σε επίπεδο θεωρίας τουλάχιστον, φαίνεται ότι έχει ξεπεραστεί.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΩΝ "ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΓΕΩΓΡΑΦΩΝ" ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΝΕΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Μία από τις πιο ενδιαφέρουσες παρουσιάσεις της ιστορίας της "*Περιφερειακής Επιστήμης*" (regional science) έχει κάνει ο Barnes (2004). Αυτή η ιστορική ανασκόπηση, η οποία είναι ταυτόχρονα και κριτική αποτίμηση, χρησιμοποιήθηκε από τον Barnes για να επισημάνει βασικά προβλήματα, κατά την άποψη του, και της ΝΟΓ.

Παρόλο τον καθοριστικό ρόλο του Walter Isard στην σύλληψη και ανάπτυξη της Περιφερειακής Επιστήμης, όπως τονίζει ο Barnes, η εποχή (δεκαετία του '50) ήταν κατάλληλη για την εμφάνιση μιας τέτοιας προσέγγισης για τον χώρο⁵. Ο Isard, ο οποίος είχε σπουδάσει μαθηματικά και οικονομικά, δούλεψε με τον Wassily Leontieff και βρέθηκε στο MIT ως μέλος του διδακτικού προσωπικού (στο τμήμα χωροταξίας και πολεοδομίας), όπου υπήρχαν προσωπικότητες της οικονομικής ανάλυσης, όπως ο Samuelson και ο Solow, που πρόσβευαν μία μαθηματική-αναλυτική προσέγγιση στα οικονομικά. Ο Isard θεωρούσε ότι η Οικονομική Γεωγραφία βρίσκεται στο επίπεδο της εμπειρικής ανάλυσης, ενώ η Περιφερειακή Επιστήμη θα ανέπτυξε το γενικό θεωρητικό πλαίσιο και τις τεχνικές ανάλυσης (Isard, 1987 και Barnes, 2004)⁶. Το 1956 όταν ο Isard μετακινήθηκε στο πανεπιστήμιο της Πενσυλβανίας (University of Pennsylvania) έθεσε ως όρο την δημιουργία ενός διδακτορικού προγράμματος στην Περιφερειακή Επιστήμη.

⁵ Είναι πολύ ενδιαφέρον το γιατί ο Isard προτίμησε τον όρο Περιφερειακή Επιστήμη (regional science), αντί των όρων "spatial science" ή "spatial analysis". Αυτό συνέβη απλά γιατί εκείνη την εποχή, δεκαετία του '50 στην οποία υπήρχε ένας έντονος ανταγωνισμός των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης για την πρωτοπορία στις διαστημικές πτήσεις και στην εξερεύνηση του διαστήματος, υπήρχε ο κίνδυνος να υπάρξει σύγχυση (στην αγγλική γλώσσα) μεταξύ της περιφερειακής επιστήμης και των προσπαθειών των φυσικών και μηχανολόγων να αναπτύξουν θεωρητικά και εμπειρικά εργαλεία για τις διαστημικές πτήσεις (Isard, 2001: 418-419).

⁶ Ο Barnes (2004) παρατήρησε ότι οι απόψεις αυτές του Isard σε μεγάλο βαθμό αντανακλούν την κατάσταση στην οποία βρισκόταν η Οικονομική Γεωγραφία στις αρχές της δεκαετίας του '50, μια και την περίοδο αυτή η Οικονομική Γεωγραφία είχε χαμηλό επιστημονικό "status" και περιοριζόταν μόνο στην χαρτογραφική - περιγραφική ανάλυση (Isard, 1979).

Για πάνω από δύο δεκαετίες η Περιφερειακή Επιστήμη απέκτησε διάφορες εθνικές ενώσεις σε πολλές χώρες του κόσμου και μια σειρά επιστημονικών περιοδικών. Ένας από τους κύριους λόγους για την επιτυχία αυτή σύμφωνα με τον Barnes (2004) ήταν το γεγονός ότι η εποχή ήταν "κατάλληλη" για την εμφάνιση μιας τέτοιας επιστημονικής προσέγγισης. Συγκεκριμένα ο Barnes υποστήριξε ότι η δημιουργία του σύγχρονου στρατιωτικο-βιομηχανικού συμπλέγματος των ΗΠΑ στην μεταπολεμική περίοδο (καθώς και η εξέλιξη των ηλεκτρονικών υπολογιστών) έκανε αναγκαία την ανάπτυξη τεχνικών και στρατηγικών για στρατιωτικούς σκοπούς, που περιελάμβαναν την κατανομή πόρων σε εκτός αγοράς συνθήκες (Barnes, 2004: 121). Η Περιφερειακή Επιστήμη ήταν υπό μία έννοια η εφαρμογή σε χωρικό επίπεδο μιας "επιστημονικής" μεθόδου για την κατανομή αυτών των πόρων. Ένας δεύτερος και ίσως σημαντικότερος λόγος ήταν η σημαντική οικονομική ανάπτυξη της μεταπολεμικής περιόδου, περιόδου κατά την οποία ζητήματα αστικής και περιφερειακής ανάπτυξης, μεταφορών, ενέργειας, ήρθαν στο προσκήνιο.

Παρόλα αυτά στα τέλη της δεκαετίας του '70 άρχισε η πτώση της Περιφερειακής Επιστήμης. Ένα από τα κρίσιμα προβλήματα για την επιβίωση της, κατά Barnes, ήταν το γεγονός ότι η Περιφερειακή Επιστήμη αντίθετα από την Γεωγραφία δεν κατάφερε ποτέ, τουλάχιστον στις ΗΠΑ (αλλά θα συμπληρώναμε και στον υπόλοιπο κόσμο), να αποκτήσει πολλά τμήματα ή σχετικά προγράμματα σε πανεπιστήμια⁷. Αντίθετα, καλή πορεία φαίνεται να έχουν τα επιστημονικά περιοδικά που κινούνται στον χώρο. Ίσως η αιτία για την κάμψη βρίσκεται στο ότι απλώς, όπως έχουν υποστηρίξει κάποιοι, η Περιφερειακή Επιστήμη έφθασε τα όρια της (Isserman, 1993). Κρίσιμο ρόλο έπαιξε και η αλλαγή των οικονομικών συνθηκών, αλλά κυρίως των κυρίαρχων ρευμάτων στον χώρο της Γεωγραφίας, μια και η ανάδυση των ριζοσπαστικών - μαρξιστικών αναλύσεων απέσπασε έναν σημαντικό αριθμό ερευνητών και διδακτορικών φοιτητών.

Η Νέα Οικονομική Γεωγραφία με την σειρά της αντιμετώπισε κριτική από μία σειρά Οικονομικούς Γεωγράφους⁸. Από τους σημαντικότερους επικριτές των Γεωγραφικών Οικονομικών είναι ο Martin, κατά τον οποίο η ΝΟΓ δεν είναι παρά συνέχεια της Περιφερειακής Επιστήμης και της Αστικής Οικονομικής (1999: 67), μια και χρησιμοποιεί μεθοδολογικά εργαλεία "δανεισμένα" από τα νεοκλασικά οικονομικά, όπως για παράδειγμα την χρήση υποδειγμάτων γενικής ισορροπίας. Αντίθετα, η Οικονομική Γεωγραφία, υποστηρίζει ο Martin έχει κινηθεί πέρα από τέτοιες αφηρημένες περιγραφές για την οικονομία, σε μια βαθύτερη ανάλυση του πραγματικού κόσμου (να σημειώσουμε ότι αυτός είναι ένας όρος τον οποίο χρησιμοποιούν οι Οικονομικοί Γεωγράφοι). Τέτοια παραδείγματα Οικονομικής Γεωγραφίας είναι οι θεωρίες για την ευέλικτη εξειδίκευση ή για την *Τρίτη Ιταλία*, προσεγγίσεις για τον χώρο από την σχο-

⁷ Τμήματα Περιφερειακής Επιστήμης υπήρχαν σε πανεπιστήμια όπως, το University of Pennsylvania, το Cornell, το University of Illinois και το University of Arizona (Barnes, 2004: 123).

⁸ Για μια αναλυτικότερη παρουσίαση αυτής της κριτικής στα ελληνικά, βλέπε Ροβολής 2005α, 2005β.

λή της Ρύθμισης, και άλλες θεωρίες που απορρίπτουν το περιοριστικό πλαίσιο των βασικών οικονομικών (γι' αυτά τα επιχειρήματα βλέπε την σειρά των άρθρων Martin 1999, Martin και Sunley 1996, 1998). Αλλά και Οικονομικοί Γεωγράφοι που δεν συμφωνούν σε όλα αυτά τα σημεία της κριτικής του Martin, συμφωνούν τουλάχιστον στο σημείο ότι η ΝΟΓ δεν είναι κάτι νέο, αλλά επανεμφάνιση, τουλάχιστον στις γενικές γραμμές, παλαιότερων προσπαθειών που είχαν γίνει στο πλαίσιο της Οικονομικής Γεωγραφίας, μη έχοντας την ίδια στιγμή επαρκή εποπτεία της σχετικής βιβλιογραφίας (Johnston, 1992).

Επίσης η ΝΟΓ έχει κατηγορηθεί ότι χαρακτηρίζεται από την έλλειψη εμπειρικών εφαρμογών και αναλύσεων. Σ' αυτό το σημείο κριτικής φαίνεται να συγκλίνουν αρκετοί Οικονομικοί Γεωγράφοι, όπως ο Martin και ο Sunley (Martin, 1999* Martin και Sunley 1996, 1998* Sunley, 2001). Ανάλογη είναι και η κριτική του Sheppard (2001) που φαίνεται να συμφωνεί με την κριτική του Martin στα νεοκλασικά θεμέλια της ΝΟΓ. Ο Sheppard όμως, ο οποίος πρέπει να σημειωθεί ότι έχει στο ενεργητικό του μια σειρά "τεχνικών" άρθρων σε μια προσπάθεια σύζευξης μαρξιστικών εννοιών και νεοοικονομικών αναλυτικών εργαλείων⁹, δεν απορρίπτει *a priori* την χρήση αναλυτικών προσεγγίσεων στην Οικονομική Γεωγραφία (Sheppard, 2001).

ΕΚΛΕΚΤΙΚΕΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΕΣ

Εάν ένας σημαντικός αριθμός Οικονομικών Γεωγράφων απορρίπτει την Περιφερειακή Επιστήμη και την ΝΟΓ, έχουν υπάρξει ταυτόχρονα και αντίθετες απόψεις. Οι ίδιοι οι βασικοί εκπρόσωποι της ΝΟΓ δεν έχουν εκφραστεί πάντα ευνοϊκά για την Περιφερειακή Επιστήμη. Οι Fujita, Krugman και Venables στο βιβλίο τους του 1999 όπου κωδικοποιούνται οι βασικές αρχές της ΝΟΓ έχουν υποστηρίξει ότι η Περιφερειακή Επιστήμη δεν κατάφερε ποτέ να φθάσει πέρα από κάποια *ad hoc* ή / και γενικά υποδείγματα (Fujita, Krugman και Venables, 1999: 33-34). Κάποιοι από τους επικριτές των Γεωγραφικών Οικονομικών βέβαια έχουν φθάσει την ίδια στιγμή να χαρακτηρίσουν την ΝΟΓ ως Νέα Περιφερειακή Επιστήμη (π.χ. Scott, 2000). Γενικά πάντως μπορεί να υποστηριχθεί ότι για εκείνους που εργάζονταν στα πλαίσια της Περιφερειακής Επιστήμης φαίνεται ότι η εμφάνιση της ΝΟΓ είναι μία θετική εξέλιξη. Ο Lobo (2004) θεωρεί ότι η πορεία της Περιφερειακής Επιστήμης από την δεκαετία του '60 έως και του '80 παρουσίασε μια σειρά από θετικά αλλά και αρνητικά στοιχεία. Στα θετικά συμπεριλαμβάνει το ότι η Περιφερειακή Επιστήμη ήταν προσανατολισμένη (και) προς την εμπειρική έρευνα, πράγμα που της έδινε την δυνατότητα να "δημιουργεί" προτάσεις για την άσκηση (περιφερειακής) πολιτικής¹⁰. Ταυτόχρονα, σε θεωρητικό επίπεδο, χρησιμοποιούσε ποσοτικά

⁹ Κάποια από τα άρθρα του που εντάσσονται σ' αυτήν την προβληματική είναι τα Barnes και Sheppard, 1984* Sheppard, 1983, 1984* Sheppard και Barnes, 1990.

¹⁰ Ένα ενδιαφέρον σχόλιο ενός από τους κριτές του άρθρου επικεντρώθηκε στο επιχειρήμα του Martin (1999) ότι

και αναλυτικά εργαλεία και έτσι υπήρχε μία "αλληλεπίδραση" με άλλα πεδία της οικονομικής ανάλυσης, όπως για παράδειγμα τα οικονομικά της ανάπτυξης.

Από την άλλη, η Περιφερειακή Επιστήμη παρουσίαζε και μια σειρά σημαντικές αδυναμίες, για παράδειγμα την έλλειψη σοβαρής μικροοικονομικής θεμελίωσης και δυναμικής ανάλυσης, όπως επίσης το γεγονός ότι ένα από τα πλεονεκτήματά της, δηλαδή η σύνδεσή της με τα οικονομικά της ανάπτυξης, ήταν στην πραγματικότητα η σύνδεσή της με μια συγκεκριμένη προσέγγιση, η οποία πρόκρινε τον κρατικό παρεμβατισμό, προσέγγιση που κατά τον Lobo (2004) αποδείχθηκε λανθασμένη.

Η εμφάνιση της NOG παρουσιάζει μια σημαντική ευκαιρία κατά τον Lobo (2004) για αυτούς που δούλευαν στα πλαίσια της Περιφερειακής Επιστήμης, μια και δίνει την δυνατότητα να ενσωματωθούν στην ανάλυση του χώρου πεδία έρευνας που δεν είχαν αναπτυχθεί, όπως οι τομείς της μη γραμμικής δυναμικής ανάλυσης (Nonlinear Dynamics) και της θεωρίας της "πολυπλοκότητας" (Complexity Science). Επίσης η οικονομική συμπεριφορά σε τοπικό επίπεδο καθορίζει τις "ιδιότητες" της οικονομίας σε μεγαλύτερες χωρικές κλίμακες. Οι δομές που προκύπτουν δεν καθορίζονται από μία "αόρατο χείρα". Οι αρχικές συνθήκες σε συνδυασμό με διάφορα "τυχαία" συμβάντα και ιστορικές συνθήκες διαμορφώνουν την πραγματικότητα. Η συμπεριφορά διακριτών, στοχαστικών πολύπλοκων συστημάτων είναι πολύ δύσκολο να προβλεφθεί.

Για τον Lobo ένα από τα βασικά προβλήματα της Περιφερειακής Επιστήμης είναι η χρησιμοποίηση ομαδοποιημένων στοιχείων (aggregate data) για την ανάλυση τοπικών εξωτερικιοτήτων. Εφόσον οι χωρικές εξωτερικότητες προκύπτουν από (και καθορίζουν ταυτόχρονα) την συμπεριφορά επιχειρήσεων και νοικοκυριών, είναι αναγκαία η χρήση δεδομένων σε μικροοικονομικό επίπεδο. Είναι επίσης αναγκαίο η εμπειρική ανάλυση η οποία έχει εστιάσει ιδιαίτερα στον δευτερογενή τομέα να προχωρήσει και σε άλλους τομείς. Το βασικό συμπέρασμά του είναι ότι ακόμη και αν η Περιφερειακή Επιστήμη, όπως φαίνεται, δεν "ευημερεί", η οικονομική ανάλυση του χώρου βρίσκεται σε άνθηση.

Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η ανάλυση του Meardon (1999, 2000) σύμφωνα με την οποία η NOG έχει ικανοποιήσει τα κριτήρια που έθεσαν μεγάλοι θεωρητικοί της οικονομικής ανάλυσης του χώρου, όπως ο Ohlin, ο Lösch και ο Myrdal. Ο Ohlin θεωρούσε ότι θα έπρεπε κάποια στιγμή να υπάρξει μια γενική ενοποιημένη θεωρία για τον χώρο (με ανάλυση γενικής ισορροπίας), η οποία θα μπορεί να αναλύει ζητήματα σε διαφορετικές χωρικές κλίμακες, π.χ. σε αστικό, περιφερειακό, ή σε επίπεδο κρατών. Είναι προφανές ότι τα υποδείγματα της NOG κινούνται σαφώς στην λογική αυτή. Ο Lösch θεωρούσε και αυτός ότι ο στόχος θα έπρεπε να

αν και η Περιφερειακή Επιστήμη δημιούργησε προτάσεις για άσκηση πολιτικής, η επιρροή της σε τέτοια θέματα ήταν σχετικά περιορισμένη. Η άποψη δεν είναι απόλυτα σωστή, τουλάχιστον για τις ΗΠΑ την εποχή του "απογείου" της Περιφερειακής Επιστήμης. Όπως έχει γράψει και ένας σημαντικός Οικονομικός Γεωγράφος, ο Barnes, "while the military-industrial complex might form the backdrop to regional science's techniques and theories, the immediate applications were to burgeoning metropolitan regions, their infrastructure needs, and interconnections" (Barnes, 2004: 122).

είναι η ενοποίηση των θεωριών διεθνούς εμπορίου με αυτές του τόπου εγκατάστασης, προσθέτοντας το ότι θα έπρεπε να λαμβάνονται υπόψη και οι ιστορικές συνθήκες που έχουν οδηγήσει σε συγκεκριμένες χωρικές κατανομές των οικονομικών δραστηριοτήτων. Επίσης, όπως τονίζει ο Meardon (2000), τα υποδείγματα της NOΓ θα χαρακτηρίζονταν ως σημαντική πρόοδος κατά τον Lösch. Όσον αφορά τον Myrdal που θεωρούσε ότι η νεοκλασική λογική μιας αυτορυθμιζόμενης οικονομίας δεν ισχύει στον χώρο και που διατύπωσε την γνωστή προσέγγιση της *σωρευτικής αιτιότητας*, σίγουρα θα θεωρούσε και αυτός ότι η NOΓ κινείται στον σωστό δρόμο. Ένα πολύ ενδιαφέρον σημείο που επισημαίνει ο Meardon (2000) σχετικά με τον Myrdal αφορά την σχέση του τελευταίου με μαθηματικές - αναλυτικές προσεγγίσεις στα οικονομικά. Αντίθετα με αυτό που πολλοί πιστεύουν, δηλαδή ότι ο Myrdal απέρριπτε τέτοιες προσεγγίσεις (και αυτό εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο αυτός έγραφε), ο Meardon παραθέτει μία σαφή αναφορά του ίδιου του Myrdal (Myrdal, 1957: 161) που υποστηρίζει ότι θα έπρεπε να υπάρξει μια γενική θεωρία για την ανάπτυξη, η οποία να ενσωματώνει και την ίδια την θεωρία της σωρευτικής αιτιότητας, καθώς και θεωρίες διεθνούς εμπορίου, σε μαθηματικά υποδείγματα, πράγμα που επίσης ικανοποιεί η NOΓ.

Πρέπει παρενθετικά να σημειωθεί ότι όπως επισήμανε ένας από τους κριτές του άρθρου αυτού η προσέγγιση του Myrdal αλλά και το όλο επιστημολογικό/μεθοδολογικό πλαίσιο πίσω από αυτήν, είναι διαφορετικά από αυτά της NOΓ, μια και ο Myrdal ανήκει στους ετερόδοξους οικονομολόγους. Δεν θα μπορούσε κανείς να διαφωνήσει (σε μεγάλο βαθμό) με αυτήν την άποψη. Το επιχείρημα του Meardon (1999, 2000) όμως, όπως το καταλαβαίνω τουλάχιστον, είναι διαφορετικό και απευθύνεται στους Οικονομικούς Γεωγράφους που απορρίπτουν *a priori* μια αναλυτική προσέγγιση στην οικονομική ανάλυση του χώρου, αλλά και προς τον ίδιο τον Krugman. Κατά τον Meardon (1999, 2000) τόσο ο Krugman, ο οποίος με το γνωστό στυλ του έχει υποστηρίξει ότι οι αναπτυξιακές θεωρίες τύπου Myrdal που δεν είχαν (έχουν) βασιστεί σε "μαθηματικοποιημένα" υποδείγματα καταδικάστηκαν να χαθούν (Krugman, 1995), όσο και οι Οικονομικοί Γεωγράφοι, κάνουν λάθος να θεωρούν ότι ο Myrdal ήταν εναντίον των αναλυτικών προσεγγίσεων.

ΚΑΠΟΙΕΣ ΠΑΡΑΝΟΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ NOΓ

Η μεγαλύτερη ίσως συμβολή της NOΓ είναι ότι "επανένταξε" την προβληματική του χώρου στο ευρύτερο πεδίο της οικονομικής επιστήμης¹¹. Τα βασικά "δομικά υλικά" της NOΓ είναι η χρήση υποδειγμάτων ατελούς ανταγωνισμού (τύπου Dixit-Stiglitz), οι συναρτήσεις σταθερής ελαστικότητας υποκατάστασης, η ύπαρξη πολλαπλών σημείων ισορροπίας στα οποία φθάνει η οικονομία μέσα από μία δυναμική διαδικασία προσαρμογής, η ύπαρξη στα υποδείγματα

¹¹ Για κάποιους από τους λόγους για τους οποίους η διάσταση του χώρου είχε παραμεληθεί από την οικονομική επιστήμη, βλέπε Ροβόλης 2005β.

μεταφορικού κόστους (και γενικά κόστους εμπορίου) και η κινητικότητα παραγωγικών συντελεστών (Fujita et al., 1999• Brakman et al., 2001• Brakman et al., 2004). Σχετικά με το πρώτο πρέπει να σημειωθεί ότι η ύπαρξη ατελών αγορών και οικονομιών κλίμακας αναγκάζει τις επιχειρήσεις να αποφασίζουν για την θέση τους στον χώρο. Η ύπαρξη ατελών αγορών και οικονομιών κλίμακας σχετίζεται άμεσα με ένα από τα πιο σημαντικά θεωρήματα της οικονομικής ανάλυσης του χώρου, το "*Θεώρημα της Χωρικής Αδυνατότητας*" (Fujita et al., 2002), το οποίο συνδέεται με την σειρά του με προηγούμενη δουλειά του Starrett. Σύμφωνα με τον Starrett (1978: 27) στον βαθμό που υπάρχουν αδιαιρετότητες στις οικονομικές δραστηριότητες, πράγμα που δεν υπάρχει σε υποδείγματα τέλει ανταγωνισμού, αλλά συμβαίνει αντίθετα σε υποδείγματα ατελούς ανταγωνισμού όπως αυτά της NOG, η μεταφορά αγαθών ή προσώπων μεταξύ διαφορετικών σημείων στον χώρο θα πρέπει να υπάρξει οπωσδήποτε (μεταφορά που συνεπάγεται και την ύπαρξη του μεταφορικού κόστους).

Όσον αφορά το κόστος εμπορίου είναι μία υπόθεση των υποδειγμάτων της NOG (που δεν χρειάζεται να αναλυθεί ιδιαίτερα εδώ), πρέπει πάντως να τονιστεί ότι είναι ακριβώς ο συνδυασμός αυξουσών αποδόσεων κλίμακας και μεταφορικού κόστους που εξηγεί τις συγκεκριμένες δραστηριοτήτων και ανθρώπων στον χώρο. Όπως σημειώνουν οι Brakman et al. (2004) η καινοτομία του Krugman (1991) ήταν το ότι στο υπόδειγμά του οι επιχειρήσεις και οι εργαζόμενοι μετακινούνται από περιφέρεια σε περιφέρεια, οι μεν επιχειρήσεις έχοντας ως κριτήριο για τον τόπο εγκατάστασης τους τις διαφορές που θα έχουν στα κέρδη τους ανάλογα την περιφέρεια που διαλέγουν, οι δε εργαζόμενοι αντίστοιχα ανάλογα με τις διαφορές που έχουν οι μισθοί από περιφέρεια σε περιφέρεια. Έτσι εισάγεται το στοιχείο της δεύτερης φύσης, δηλαδή οι επιλογές αυτές και οι αλλαγές στο υπόδειγμα είναι ενδογενείς.

Ένα από τα σημεία τα οποία δείχνουν να μην κατανοούν οι Οικονομικοί Γεωγράφοι είναι το "είδος" της γεωγραφικής ανάλυσης στο οποίο αναφέρονται οι οικονομολόγοι. Στο βασικό για την οικονομική ανάλυση του χώρου ερώτημα σχετικά με την άνιση κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων και μεγεθών που παρατηρούνται σε όλα τα επίπεδα γεωγραφικής ανάλυσης (μεταξύ κρατών, περιφερειών, αλλά και σε ενδοαστικό επίπεδο) οι εκπρόσωποι της Γεωγραφικής Ανάλυσης κάνουν συνήθως την διάκριση μεταξύ "*πρώτης*" και "*δευτέρας φύσης*". Με τον όρο "*πρώτη φύση*" εννοούν τις ανισότητες οι οποίες οφείλονται στην άνιση κατανομή "φυσικών" πόρων. Θα παρατηρούσαμε εδώ ότι υπό μία έννοια βρισκόμαστε στο πεδίο ανάλυσης, τον "πραγματικό κόσμο", που αναφέρονται οι Οικονομικοί Γεωγράφοι, αλλά και σε μεγάλο βαθμό στο επίπεδο ανάλυσης που κινήθηκαν και τα περισσότερα από τα υποδείγματα της Διεθνούς Οικονομικής ανάλυσης.

Αυτή η *πρώτη φύση*, όπως παρατηρούν οι Ottaviano και Thisse, είναι χρήσιμη παραδείγματος χάριν στην ανάλυση της χωροθέτησης της βαρείας βιομηχανίας την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης ή την ανάπτυξη των τουριστικών υπηρεσιών σε περιοχές με φυσική ομορφιά και κατάλληλο κλίμα (Ottaviano et al., 2004). Αντίθετα, η *δευτέρα φύση* στην οικο-

νομική ανάλυση του χώρου είναι (αφού ληφθεί υπόψη στην ανάλυση μας η *πρώτη φύση*) η κατανόηση των δυνάμεων που διαμορφώνουν την κατανομή, συγκέντρωση, κ.λπ., των οικονομικών δραστηριοτήτων και ανθρώπων στον χώρο. Στα θεωρητικά υποδείγματα αυτό εκφράζεται με μία αρχική κατάσταση στην οποία σε έναν ομοιογενή σε όλα του τα σημεία χώρο, οι παραγωγικές δραστηριότητες είναι ομοιόμορφα κατανεμημένες.

Οι Brakman et al. (2004) θεωρούν ότι στους παράγοντες της *πρώτης φύσης* στην οικονομική γεωγραφία θα πρέπει να προστεθούν και οι τεχνολογικές διαφορές μεταξύ χωρών ή/και περιφερειών (όπως επίσης και το απόθεμα γης, το κλίμα, τα λιμάνια, κ.λπ.). Γενικά αυτοί οι παράγοντες είναι, σε μεγάλο βαθμό, σταθεροί τουλάχιστον στην βραχυχρόνια περίοδο. Από την άλλη μεριά, οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ χωρών ή περιφερειών (όπως για παράδειγμα το εμπόριο) κατατάσσονται στην *δεύτερη φύση*.

Το ενδιαφέρον ερώτημα σε ένα τέτοιο υπόδειγμα είναι πως μια μικρή και πιθανόν σύνομη σε διάρκεια χρόνου αλλαγή σε κάποιες από τις μεταβλητές ή υποθέσεις του θα προκαλέσει μια μεγάλη σε μέγεθος, μόνιμη συγκέντρωση των δραστηριοτήτων σε κάποια σημεία στον χώρο. Είναι δε ενδιαφέρον γιατί αντίθετα από προβλήματα και περιπτώσεις της *πρώτης φύσης*, εδώ οι συγκεντρώσεις στον χώρο δημιουργούνται από *ενδογενείς* δυνάμεις, μέσα στα πλαίσια του υποδείγματος. Με αυτήν την έννοια είναι φανερό ότι οι "οπαδοί" της Γεωγραφικής Οικονομικής θεωρούν ότι ένα υπόδειγμα που χρησιμοποιεί ομοιογενή (π.χ. επίπεδο, ίδιο σε όλα τα σημεία του) χώρο, όχι μόνο δεν είναι "άσχετο και μακριά από τον πραγματικό κόσμο" όπως υποστηρίζουν οι Οικονομικοί Γεωγράφοι, αλλά είναι ακριβώς κατάλληλο ώστε να "αποκαλύψει" τις οικονομικές δυνάμεις που διαμορφώνουν τον χώρο.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ Ή ΟΧΙ ΑΝΑΛΥΣΗ

Το πρόβλημα για τους Οικονομικούς Γεωγράφους πρέπει τελικά να είναι ότι τα Γεωγραφικά Οικονομικά είναι όντως οικονομική ανάλυση. Φαίνεται ότι υπάρχει μία σειρά από ηθελημένες ή αθέλητες παρανοήσεις από πλευράς Οικονομικών Γεωγράφων που επιτείνουν την σύγχυση και την έλλειψη διαλόγου μεταξύ των διαφορετικών αυτών προσεγγίσεων.

Κατ' αρχήν είναι περίεργο το ότι κάποιιοι από τους Οικονομικούς Γεωγράφους, για παράδειγμα ο Barnes (2004), θεωρούν ότι η Γεωγραφική Οικονομική ανάλυση προσπαθεί να γίνει μία αυτόνομη επιστήμη, ή έστω προσέγγιση, αντικαθιστώντας την Περιφερειακή Επιστήμη¹². Παρότι ο Barnes (2004: 125) αναφέρει το γεγονός ότι υπάρχουν σήμερα ένα τουλάχιστον επιστημονικό περιοδικό (Journal of Economic Geography) και ένα βιβλίο (Clark et al.) στα οποία υπάρχει συνάντηση εκπροσώπων της Οικονομικής Γεωγραφίας και της Γεωγραφικής Οικονομικής ανάλυσης, πιστεύει ότι η ΝΟΓ δεν έχει καταφέρει να προσελκύσει αρκετούς

¹² Ο Barnes συγκεκριμένα έχει γράψει ότι "καθώς η Περιφερειακή Επιστήμη υποχωρούσε, μία άλλη "επιστήμη" (another discipline) άρχισε να παίρνει τον επιστημονικό χώρο που κατείχε και η επιστήμη αυτή ήταν η Νέα Οικονομική Γεωγραφία" (Barnes, 2004: 125).

"συμμάχους" από τον χώρο της Οικονομικής Γεωγραφίας, όπως είχε κάνει τουλάχιστον στην αρχή η Περιφερειακή Επιστήμη. Νομίζω ότι δεν έχει τεθεί ποτέ ζήτημα η ΝΟΓ να είναι η βάση μιας ανεξάρτητης επιστήμης, τουλάχιστον από τους κύριους εκπρόσωπους της. Μάλιστα, το πρόβλημα για τους Οικονομικούς Γεωγράφους δεν είναι ότι η Γεωγραφική Οικονομική θέλει να γίνει Περιφερειακή Επιστήμη στην θέση της Περιφερειακής Επιστήμης, αλλά αντίθετα το γεγονός ότι χρησιμοποιεί ένα πλαίσιο και μεθόδους ανάλυσης που είναι τουλάχιστον οικεία για τους οικονομολόγους. Έτσι ακόμη και αν δεν αποκτήσει ευρύτερη αποδοχή από τους Οικονομικούς Γεωγράφους, είναι πολύ πιθανόν να αποκτήσει το status ενός κλάδου της Οικονομικής Επιστήμης, δίπλα στα Διεθνή Οικονομικά.

Αλλά οι Οικονομικοί Γεωγράφοι απορρίπτουν σε μεθοδολογικό επίπεδο την χρήση μιας αναλυτικής-μαθηματικής προσέγγισης. Μια απάντηση σ' αυτό το σημείο κριτικής έρχεται από τον ίδιο τον Krugman ο οποίος σε ένα άρθρο του σχετικά με τον "φορμαλισμό" της σύγχρονης οικονομικής ανάλυσης (Krugman, 2000) έχει απαντήσει (έμμεσα) σε πολλά από τα σημεία αυτής της κριτικής (συγκεκριμένα με το πόσο "σχετική" με τα κοινωνικά προβλήματα είναι η προσέγγιση των Οικονομολόγων). Ο Krugman υποστήριξε ότι, για παράδειγμα, όλοι οι Οικονομολόγοι που τους έχει απονεμηθεί το βραβείο *Bates Clark*¹³ τα τελευταία 20 χρόνια είχαν ασχοληθεί με σημαντικά οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, οι θεωρίες ή οι τεχνικές τους επηρέασαν την άσκηση ή τον σχεδιασμό οικονομικών πολιτικών και "κανένας από αυτούς δεν εργάστηκε αποκλειστικά με υποδείγματα πλήρους ανταγωνισμού και κανένας από αυτούς δεν είναι υποστηρικτής της πλήρους ελεύθερης οικονομίας" (Krugman, 2000: 1830).

Πιο ενδιαφέρον όμως για την οικονομική ανάλυση του χώρου είναι η άποψη του Krugman για την χρήση των μαθηματικών στην οικονομική ανάλυση. Οι επικριτές της χρήσης των αναλυτικών προσεγγίσεων δεν επιτίθενται στην χρήση των μαθηματικών επειδή δεν είναι "σχετική" με τον πραγματικό κόσμο, αλλά ακριβώς επειδή οι Οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι οι εξισώσεις τους πράγματι περιγράφουν τον κόσμο αυτό. Εφόσον λοιπόν οι θέσεις των περισσότερων Οικονομολόγων δεν είναι "αρεστές", οι επικριτές εντοπίζουν το πρόβλημα στην χρήση της μαθηματικής προσέγγισης (Krugman, 2000: 1831). Είναι ενδιαφέρον να διαβάσει κανείς το άρθρο αυτό για να δει μια σειρά παραδειγμάτων στα οποία ο Krugman παρουσιάζει πως κάποιες εξισώσεις έχουν δώσει στους Οικονομολόγους την δυνατότητα να εξηγούν οικονομικά φαινόμενα και σχέσεις τα οποία πολλές φορές οι πολιτικοί ή και το κοινό δεν κατανοούν ή παρερμηνεύουν.

¹³ Το βραβείο αυτό απονέμεται από την Αμερικανική Ένωση Οικονομικών (American Economic Association) σε Οικονομολόγους κάτω των 40 ετών. Έτσι το σε ποιους απονέμεται το βραβείο αυτό είναι, όπως παρατηρεί ο Krugman (2000: 1830), ενδεικτικό των "αξιών" που επικρατούν την συγκεκριμένη ιστορική στιγμή στους κύκλους των Οικονομολόγων (τουλάχιστον στην Βόρεια Αμερική).

Να μείνουμε μόνο σε ένα από αυτά τα παραδείγματα, το οποίο είναι σχετικό με την οικονομική ανάλυση του χώρου, το πρόβλημα της "ανάδυσης" των Νέων Βιομηχανικών Χωρών. Οι περισσότεροι μη Οικονομολόγοι πίστευαν και πιστεύουν ότι η ισχυροποίηση των οικονομιών των χωρών αυτών έχει ως αποτέλεσμα την μείωση των εισοδημάτων των κατοίκων των αναπτυσσόμενων (δυτικών) χωρών. Υπάρχει ταυτόχρονα και η αντίθετη άποψη, άποψη που εκφράζεται συνήθως από θιασώτες της ελεύθερης οικονομίας και επιχειρηματικότητας, που λει ότι η παγκοσμιοποίηση των αγορών οδηγεί στην ευημερία όλων των χωρών. Όπως επισημαίνει ο Krugman, με τα υποδείγματα Οικονομολόγων όπως ο Hicks (1950) και ο Johnson (1958) έχει γίνει κατανοητό ότι η οικονομική ανάπτυξη άλλων χωρών μπορεί να έχει είτε θετικές είτε αρνητικές επιπτώσεις για κάποια συγκεκριμένη χώρα και αυτό εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο επηρεάζονται οι όροι εμπορίου για την χώρα αυτή (Krugman, 2000: 1834). Το σημαντικό σημείο στο επιχείρημα αυτό κατά τον Krugman είναι το ότι παρότι σήμερα η άποψη Οικονομολόγων όπως ο Hicks και ο Johnson φαίνεται αποδεκτή και "φυσική" αυτό δεν θα είχε γίνει δυνατόν αν δεν υπήρχε η χρήση μιας αναλυτικής - μαθηματικής προσέγγισης. Η προσέγγιση αυτή δεν πρέπει κατ' ανάγκη να χρησιμοποιεί υποθέσεις όπως τον πλήρη ανταγωνισμό και την τέλεια πληροφόρηση.

Ένα άλλο σημείο σύγχυσης είναι για το αν τα Γεωγραφικά Οικονομικά αποτελούν μέρος του "κατεστημένου" της (νεοκλασικής) οικονομικής ανάλυσης. Η απάντηση είναι και ναι και όχι. Ακόμη και κριτικοί της ΝΟΓ αναγνωρίζουν ότι αυτή δεν κατατάσσεται στα "παραδοσιακά" οικονομικά που χρησιμοποιούν υποδείγματα τέλει ανταγωνισμού και στα οποία δεν υπάρχουν (αρνητικές ή θετικές) εξωτερικές οικονομίες (Dymski, 1996). Αντίθετα η χρήση στα Γεωγραφικά Οικονομικά υποδειγμάτων με ατελείς μορφές αγορές, ασύμμετρη πληροφόρηση, κλπ, έχει δώσει υποδείγματα τα οποία οδηγούν σε πολύ διαφορετικά συμπεράσματα από αυτά των νεοκλασικών οικονομικών (αλλά και της Περιφερειακής Επιστήμης). Παρενθετικά θα έπρεπε να σημειωθεί ότι γενικά στην οικονομική ανάλυση σήμερα, όπως έχει υποστηρίξει ο Hodgson, η διαφορά μεταξύ του κυρίαρχου ρεύματος και των εναλλακτικών προσεγγίσεων είναι λιγότερη ευδιάκριτη απ' ότι παλαιότερα (Hodgson, 2002: 128)¹⁴.

Ο Overman (2004) έχει τονίσει το γεγονός ότι η Γεωγραφική Οικονομική ανάλυση εστιάζει την προσοχή της σε σχέσεις και ανταλλαγές που συμβαίνουν στην Αγορά, ενώ για παράδειγμα, η σχετικιστική προσέγγιση της Οικονομικής Γεωγραφίας (relational approach) δίνει ιδιαίτερη έμφαση σε σχέσεις που βρίσκονται έξω από την αγορά, καθώς και στον ρόλο των θεσμών και των συμβάσεων. Πολλοί Οικονομικοί Γεωγράφοι θεωρούν ότι η έμφαση στην ανάλυση γενικής ισορροπίας και των σχετικών θεωρητικών υποδειγμάτων αποτελεί ένα βήμα προς τα πίσω, μια και η Οικονομική Γεωγραφία έχει προ πολλού εγκαταλείψει τέτοιου είδους προσεγγίσεις (Martin, 1999b: 388).

¹⁴ Ακόμη πιο ενδιαφέρουσα ίσως είναι η παρατήρηση του Hodgson, ότι "δεν υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ οικονομολόγων που ανήκουν στην κυρίαρχη τάση, όπως ο Joseph Stiglitz ή ο Paul Krugman, και ενός σημαντικού θεωρητικού που δεν ανήκει στην κυρίαρχη τάση όπως ο Kenneth Galbraith" (Hodgson, 2002: 129).

Ιδιαίτερα "καυστική" είναι η παρατήρηση του Overman ότι σε τελική ανάλυση φαίνεται ότι "αυτό που αντιπαθούν κάποιοι στην "Γεωγραφική Οικονομική ανάλυση", είναι η Οικονομική ανάλυση και όχι η Γεωγραφία της (Overman, 2004, υποσημείωση 10). Θα συμπληρώναμε ότι, σε μεγάλο βαθμό, πολλοί απ' αυτούς τους Οικονομικούς Γεωγράφους θα απέρριπταν (και πράγματι συμβαίνει αυτό) ακόμη και μη νεοκλασικές προσεγγίσεις, όπως την μαρξιστική ανάλυση (σίγουρα τον Αναλυτικό Μαρξισμό και τις νεορικαρδιανές προσεγγίσεις τύπου Sheppard και Barnes, αλλά ακόμη και πιο "ορθόδοξες" εκδοχές του Μαρξισμού). Υπό αυτή την έννοια ίσως είναι εύστοχη η παρατήρηση της Pettors ότι τόσο η NOG, αλλά και η Οικονομική Γεωγραφία σήμερα έχουν απομακρυνθεί από τα θέματα που έθετε η πολιτική οικονομία για την Οικονομική Ανάλυση του Χώρου τις προηγούμενες δεκαετίες (Pettors, 2001).

Η Γεωγραφική Οικονομική ανάλυση έχει κατά τον Overman (2004) δύο σημαντικά πλεονεκτήματα σε σύγκριση με την Οικονομική Γεωγραφία, την ανάπτυξη θεωρητικών υποδειγμάτων τα οποία έχουν μικροοικονομική θεμελίωση και την "αυστηρή" μεθοδολογική προσέγγιση όσον αφορά τον εμπειρικό έλεγχο των θεωριών που αναπτύσσονται (στα πλαίσια της NOG). Η μικροοικονομική θεμελίωση των υποδειγμάτων της NOG είναι εμφανής ήδη από το ιστορικό άρθρο του Krugman (1991). Στην Γεωγραφική Οικονομική ανάλυση αυτό το οποίο καθορίζει τις "διαφορές" στον χώρο είναι σύνθεση των αποτελεσμάτων των πράξεων επιχειρήσεων και εργαζομένων (που προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν την "ευημερία" τους) και όχι κάποιο χωρικό "υποκειμένου", όπως για παράδειγμα της έννοιας της περιφέρειας. Τα μειονεκτήματα της NOG κατά τον Overman (2004) εντοπίζονται κυρίως σε δύο σημεία. Η Γεωγραφική Οικονομική ανάλυση δεν προσδιορίζει, τουλάχιστον σε αρκετά από τα κείμενα που εντάσσονται σ' αυτήν, με σαφήνεια τι είναι "τοποθεσία" ή "χώρος" ("location" or "space") και επίσης δεν δίνεται πάντα η προσοχή στο γεγονός ότι κάτι που συμβαίνει σε ένα χωρικό επίπεδο, π.χ. περιφέρεια, δεν συμβαίνει αναγκαστικά και σε άλλα χωρικά επίπεδα, π.χ. ενδοαστικό επίπεδο (Overman, 2004: 503-504).

ΕΙΔΙΚΑ ΠΕΡΙ ΑΣΚΗΣΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ

Αξίζει να εστιάσουμε για λίγο σε ένα άλλο σημείο κριτικής των Οικονομικών Γεωγράφων, ότι η NOG δεν παρουσιάζει ενδιαφέρον από πλευράς εμπειρικής εφαρμογής των θεωρητικών υποδειγμάτων, καθώς και από την συνεπαγόμενη έλλειψη προτάσεων άσκησης πολιτικής. Οι Brakman et al. (2004) παραθέτουν μία σειρά πρόσφατων μελετών στην Ευρώπη οι οποίες έχουν γίνει με βάση υποδείγματα της NOG. Με βάση αυτές θα μπορούσε κανείς να καταγράψει κάποια από τα βασικά συμπεράσματα τα οποία έχουν γίνει με την χρήση της NOG. Έτσι

¹⁴ Ακόμη πιο ενδιαφέρουσα ίσως είναι η παρατήρηση του Hodgson, ότι "δεν υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ οικονομολόγων που ανήκουν στην κυρίαρχη τάση, όπως ο Joseph Stiglitz ή ο Paul Krugman, και ενός σημαντικού θεωρητικού που δεν ανήκει στην κυρίαρχη τάση όπως ο Kenneth Galbraith" (Hodgson, 2002: 129).

φαίνεται ότι οι τιμές των συντελεστών παραγωγής τείνουν να είναι μεγαλύτερες σε περιφέρειες οι οποίες είναι "εγγύτερα" σε μεγαλύτερες αγορές. Επίσης, οι παραγωγικοί συντελεστές που μπορούν να μετακινηθούν, δηλαδή κεφάλαιο και εργασία (κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες), τείνουν να "πηγαίνουν" σε περιφέρειες ή πόλεις που βρίσκονται εγγύτερα σε μεγαλύτερες αγορές. Ένα άλλο σημαντικό συμπέρασμα είναι ότι η βιομηχανική παραγωγή ενός συγκεκριμένου τύπου προϊόντος τείνει να συγκεντρώνεται σε περιοχές όπου υπάρχει σημαντικά μεγαλύτερη ζήτηση γι' αυτό το προϊόν. Εάν η διαδικασία ολοκλήρωσης κάποιων περιφερειών είναι σχετικά χαμηλή, τότε μειώσεις στο κόστος εμπορίου θα οδηγήσει πιθανότατα σε αύξηση της συγκέντρωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων. Τέλος οι Brakman et al. (2004) αναφέρουν ότι η χωροθέτηση των οικονομικών δραστηριοτήτων δεν μεταβάλλεται εύκολα, ακόμα και αν υπάρξουν σημαντικές (εξωγενείς) μεταβολές¹⁵.

Είναι πάρα πολύ ενδιαφέρον το σχόλιο των Brakman et al. (2004) ότι τα υποδείγματα της ΝΟΓ έρχονται σε αντίθεση σε μία νεοφιλελεύθερη (νεοκλασική υπό την μικροοικονομική έννοια) προσέγγιση για την περιφερειακή πολιτική. Σύμφωνα με μια νεοκλασική προσέγγιση οι δυνάμεις της αγοράς θα οδηγήσουν, αν δεν υπάρξουν εξωγενείς παρεμβάσεις (κατά κύριο λόγο μέσω κρατικών παρεμβάσεων και πολιτικών), σε μία βέλτιστη κατανομή δραστηριοτήτων στον χώρο. Αντίθετα στα υποδείγματα της ΝΟΓ δεν υπάρχει καμία βεβαιότητα ότι οι ατομικές χωροθετικές αποφάσεις εργαζομένων και επιχειρήσεων και οι συνεπαγόμενες επιπτώσεις αυτών των αποφάσεων σε μισθούς, κέρδη, μεταφορικά κόστη, όπως και οι πιθανές αρνητικές εξωτερικότητες (των συγκεντρώσεων που θα προκύψουν στον χώρο) θα οδηγήσουν σε μία κοινωνικά βέλτιστη κατάσταση ισορροπίας. Υπό αυτή την έννοια η ΝΟΓ μπορεί να θεωρηθεί ότι άμεσα ή έμμεσα μπορεί να θεωρηθεί ότι αιτιολογεί την άσκηση περιφερειακής πολιτικής (παρότι όπως σημειώνουν οι Brakman et al. δεν είναι καθαρό αν η πολιτική αυτή θα πρέπει να κινηθεί προς την κατεύθυνση της αύξησης του βαθμού συγκέντρωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων στον χώρο ή την διασπορά τους).

Ένα άλλο σημείο σχετικά με την περιφερειακή πολιτική και ειδικότερα τις περιπτώσεις όπου αυτή δεν αποδίδει τα επιθυμητά αποτελέσματα έχει να κάνει με αυτό που οι θεωρητικοί της ΝΟΓ ονομάζουν "υστέρηση" (Baldwin et al., 2004). Αν και στα υποδείγματα η συκέντρωση δραστηριοτήτων στον χώρο δεν καθορίζεται εκ των προτέρων, από την στιγμή που θα υπάρξει μια τέτοια συγκέντρωση μπορεί να είναι εξαιρετικά σταθερή¹⁶.

---

¹⁵ Οι συγγραφείς αυτοί αναφέρουν ως εμπειρική επιβεβαίωση της θέσης τους αυτής την δουλειά των Davis et al. (2002) και Brakman Garretsen and Schramm (2004) για τον βομβαρδισμό των μεγάλων πόλεων κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο που δεν άλλαξε παρά ελάχιστα την χωροθέτηση των οικονομικών δραστηριοτήτων στην Γερμανία και Ιαπωνία.

¹⁶ Είναι μια κατάσταση που στην οικονομική ορολογία θα χαρακτηριζόταν "putty-clay". Για την *ex ante* αυτή σταθερότητα, βλέπε Ottaviano, 2002· Baldwin et al., 2004· Brakman et al., 2004.

ΚΑΠΟΙΕΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

Αν ο Krugman είναι ένας οικονομολόγος που δεν ακολουθεί τις συνήθεις υποθέσεις της νεοκλασικής προσέγγισης, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι την ίδια στιγμή πάντα βρίσκεται στον βασικό πυρήνα των αμερικανών οικονομολόγων έχοντας εργαστεί σε πανεπιστήμια όπως το MIT ή το Princeton. Ο Roemer, για να αναφέρουμε μία περίπτωση οικονομολόγου που δεν ανήκει στο "ορθόδοξο" ρεύμα των οικονομικών, στα τέλη της δεκαετίας του '70 παρουσίασε σημαντικές εργασίες στα πλαίσια του αναλυτικού μαρξισμού και έγραψε εκτενέστατα για τα πλεονεκτήματα μιας μαθηματικής-αναλυτικής προσέγγισης (βλέπε σελ. 1-10 και 199-204 στο Roemer 1981). Στην δουλειά του Roemer στηρίχθηκαν οι Sheppard και Barnes (βλέπε παραπάνω) για να αναπτύξουν αντίστοιχα υποδείγματα για τον χώρο. Να υποθέσει κανείς ότι δεν είναι πάντα "κακή" μία αναλυτική προσέγγιση στην οικονομική ανάλυση του χώρου;

Ακόμη και αν κάποιος δεν θεωρεί ότι έχει κάποια "γενική" οικονομική θεωρία ως πλαίσιο ανάλυσης, αυτή υπάρχει –σιωπηλή, αλλά υπαρκτή. Από την στιγμή και μόνο που κάποιος μιλά για ανταλλαγή προϊόντων και υπηρεσιών, οικονομία στον χώρο ή έστω κοινωνία, αυτόματως πρέπει να έχει κάποια θεωρία για το πώς διαμορφώνεται η αξία των προϊόντων αυτών¹⁷. Ενδεικτικό παράδειγμα για την σύγχυση η οποία υπάρχει στον χώρο των Οικονομικών Γεωγράφων είναι ίσως η περίπτωση του Sayer. Ο Sayer σίγουρα δεν είναι πλέον από τις βασικές μορφές στην Οικονομική Γεωγραφία, αλλά έχει παίξει σημαντικό ρόλο στην κριτική της "νεοκλασικής" προσέγγισης στην Οικονομική ανάλυση του χώρου. Στις αρχές της δεκαετίας του '80 εκδόθηκε το βιβλίο του *"Method in Social Science"* (Sayer 1984 και σε δεύτερη έκδοση Sayer 1992) όπου επεξεργάστηκε τις ιδέες του Bhaskar (πχ. Bhaskar, 1975). Μέχρι εδώ ένας Οικονομολόγος της "νεοκλασικής" προσέγγισης θα διαφωνούσε αλλά θα καταλάβαινε την κριτική, ενώ ένας μαρξιστής θα ένιωθε πιθανόν φιλικά προς ένα τέτοιο κείμενο. Δίγα χρόνια μετά στο βιβλίο του *"Radical Political Economy: a critique"* (1995) ο Sayer υποστηρίζει μία σύνθεση ιδεών όπως οι "τάξεις" (από τον μαρξισμό) με την "catallaxy" (από τον Hayek) είναι δυνατή (Sayer, 1995: 70-74, 213-218).

Ας σημειωθεί παρενθετικά ότι, όπως παρατήρησε ένας από τους κριτές του άρθρου, ο Sayer είναι από τους πρώτους και βασικούς θεμελιωτές του κινήματος του Κριτικού Ρεαλισμού, μιας φιλοσοφικής προσέγγισης που στα οικονομικά ισχυρίζεται ότι παρέχει ένα οντολογικό υπόβαθρο για ενσωμάτωση και ανάπτυξη διαφορετικών αλλά συμβατών μεταξύ τους μεθοδολογιών οικονομικής ανάλυσης (έτσι ο Κριτικός Ρεαλισμός παίρνει το ρόλο του "underlabourer" κατά Lawson (1997)).

Ίσως να είναι όντως αδυναμία του γράφοντος να κατανοήσει πως από την μια η NOΓ κατηγορείται για "μεθοδολογικό ατομικισμό" (άρα κάτι τέτοιο είναι "κακό") και από την άλλη

¹⁷ Θεωρία που είναι ταυτόχρονα και μια προσέγγιση για το πώς αντιλαμβάνεται κάποιος τις κοινωνικές σχέσεις.

ο Sayer μπορεί να γράφει ότι "a further source of support for our thesis...comes from Hayek's important distinction between "catallaxy" and "economy"...In economies*, choice is key, in catallaxy exchange." (Sayer, 1995: 70-71) και "I see no contradiction in acknowledging the liberal point, deriving from [Adam] Smith, that the whole point of economic activity is to satisfy consumption; and in insisting, with Marxism, that production is a condition of the existence of social life, and that its particular form of social organization affects the rest of society... I see no contradiction in acknowledging that catallaxy and class are both important" (Sayer, 1995: 215-216). Υπάρχει ένας (αριθμός "ένα") μαρξιστής οικονομολόγος (ή μη οικονομολόγος) που θα συμφωνούσε με αυτό το επιχείρημα (για παράδειγμα, θα συμφωνούσε ο David Harvey);

Εδώ είναι πλέον φανερό το πρόβλημα κάποιων Οικονομικών Γεωγράφων (ακόμη και αν έχουν απομακρυνθεί από τον χώρο όπως ο Sayer). Η έλλειψη της σε βάθος κατανόησης της κυρίαρχης άποψης της οικονομικής ανάλυσης δημιουργεί προβλήματα ακόμα και όταν προσπαθείς να εργαστείς σε μία εναλλακτική προσέγγιση, ακριβώς γιατί αγνοείς ή παρανοείς τις θέσεις του "αντιπάλου", αλλά ακόμη χειρότερα μπορεί να συγχέεις μεταξύ αναλυτικών εργαλείων και ιδεολογικών θέσεων. Όλα αυτά οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η ΝΟΓ είναι το μέλλον της οικονομικής ανάλυσης του χώρου; Είναι σίγουρα, κατά την γνώμη του γράφοντος, μία "καλύτερη" προσέγγιση από την σύγχυση που επικρατεί σήμερα στην Οικονομική Γεωγραφία. Η Οικονομική Γεωγραφία έχει γίνει για τους μεταπτυχιακούς και διδακτορικούς φοιτητές της Ανθρωπογεωγραφίας "ένα υποπροϊόν κατά την διάρκεια των σπουδών τους, κατά την διάρκεια των οποίων η προσοχή τους εστιάζεται σε κοινωνικές θεωρίες, πολιτικές σπουδές, και τις άλλες τελευταίες "μόδες" που υπάρχουν στις κοινωνικές επιστήμες. Επισκιασμένη από τις πολιτιστικές σπουδές και ριζοσπαστικές πολιτικές, η Οικονομική Γεωγραφία πλέον πάσχει από "εκροή εγκεφάλων και ετεροαπασχόληση" (Yeung, 2001: 170).

Βιβλιογραφία

- Baldwin R.E., Forslid R., Martin P., Ottaviano G. και Robertnicoud F. (2003) *Economic Geography and Public Policy*, Princeton: Princeton University Press.
- Baldwin R.E. και Forslid R. (2000) "The core-periphery model and endogenous growth: Stabilizing and destabilizing integration", *Economica*, 67: 307-324.
- Baldwin R.E. και Martin P. (2004) "Agglomeration and regional growth", στο J. Vernon Henderson και J.-F. Thisse (επ.), *Handbook of Urban and Regional Economics*, North-Holland, Amsterdam.
- Baldwin R.E. (1999) "Agglomeration and endogenous capital", *European Economic Review*, 43 (2): 253-80.
- Barnes T.J. και Sheppard E. (1984) "Technical choice and reswitching in space economies",

- Regional Science and Urban Economics*, 14: 345-362.
- Barnes T.J. (2004) "The rise (and decline) of American regional science: lessons for the new economic geography? ", *Journal of Economic Geography*, 4: 107-29.
- Brakman S., Garretsen H., Gorter J., van der Horst A. και Schramm M. (2004) *New Economic Geography, Empirics, and Regional Policy*, CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, Mimeo.
- Brakman S., Garretsen H. και Schramm M. (2004) "The strategic bombing of German cities during World War II and its impact on city growth", *Journal of Economic Geography*, 4: 201-18.
- Brakman S., Garretsen H. και van Marrewijk C. (2001) *An Introduction to Geographical Economics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Brakman S. και Garretsen H. (2003) "Rethinking the New Geographical Economics", *Regional Studies*, 37 (6&7): 637-648.
- Clark G.L., Feldman M.P. και Gertler M.S. (επ.) (2000) *The Oxford Handbook of Economic Geography*, Oxford: Oxford University Press.
- Dixit A.K. και Stiglitz J.E. (1977) "Monopolistic competition and optimum product diversity", *American Economic Review*, 67: 297-308.
- Dymski G.A. (1996) "On Krugman's model of Economic Geography", *Geoforum*, 27 (4): 439-52.
- Ekelund J.R.B. και Hebert R.F. (1999) *Secret Origins of Modern Economics. Dupuit and the Engineers*, Chicago: University of Chicago Press.
- European Commission (2004) *A new partnership for cohesion: Convergence, competitiveness, cooperation. European Commission*, Third Cohesion Report.
- Faini R. (1984) "Increasing returns, non-traded inputs and regional development", *Economic Journal*, 94: 308-323.
- Flam H. και Helpman H. (1987) "Industrial policy under monopolistic competition", *Journal of International Economics*, 22: 79-102.
- Forslid R. και Ottaviano G.I.P. (2003) "An analytically solvable core-periphery model", *Journal of Economic Geography*, 3: 229-240.
- Fujita M., Krugman P. και Mori T. (1999) "On the evolution of hierarchical urban systems", *European Economic Journal*, 43 (2): 209-251.
- Fujita M., Krugman P. και Venables A.J. (1999) *The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade* Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Fujita M. και Thisse J.-F. (2002) *Economics of Agglomeration*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Fujita M. (1988) "A monopolistic competition model of spatial agglomeration: Differentiated product approach", *Regional Science and Urban Economics*, 18: 87-124.

- Harvey D. (1999) *The Limits to Capital*, New York: Verso.
- Henderson J.V. (1974) "The sizes and types of cities", *American Economic Review*, 64: 640-656.
- Hicks J.R. (1953) "The long-run dollar problem", *Oxford Economic Papers*, 2: 117-35.
- Hodgson G.M. (2002) "Visions of mainstream economics: A response to Richard Nelson and Jack Vromen", *Review of Social Economy*, 60 (1): 125-33.
- Isard W. (1979) "Notes on the origins, development, and future of regional science", *Papers and Proceedings of the Regional Science Association*, 43: 9-22.
- Isard W. (1987) "Regional science: retrospect and prospect. An interview with Walter Isard", *International Social Science Journal*, 112: 153-158.
- Isard W. (2001) "The future of regional science: remarks prompted by Professors Alonso and Teitz", *International Regional Science Review*, 24: 414-421.
- Isserman A. (1993) "Lost in space? On the history, status and future of regional science", *Review of Regional Studies*, 23: 1-50.
- Johnson H. (1955) "Economic expansion and international trade", *Manchester School of Social and Economic Studies*, 23: 95-112.
- Johnston, R.J. (1992) "Book Review: Geography and Trade by P. Krugman", *Environment and Planning A*, 24: 1066.
- Katznelson I. (1992) *Marxism and the City*, New York: Oxford University Press.
- Kourliouros E. (2003) "Reflections on the economic-noneconomic debate: A radical geographical perspective from the European South", *Antipode*, 35: 781-99.
- Krugman P. και Obstfeld, M. (2002) *International Economics: Theory and Policy*, New York: Pearson-Addison.
- Krugman P. και Venables A.J. (1995) "Globalization and the inequality of nations", *Quarterly Journal of Economics*, 110 (4): 857-80.
- Krugman P. και Venables A.J. (1995) "The seamless world: A spatial model of international specialization", *CEPR Discussion Paper*, 1230, Centre for Economic Policy Research.
- Krugman P. (1980) "Scale economies, product differentiation, and the pattern of trade", *American Economic Review*, 70: 950-959.
- Krugman P. (1991α) *Geography and Trade* Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Krugman P. (1991β) "Increasing returns and economic geography", *Journal of Political Economy*, 99: 483-99.
- Krugman P. (1991γ) "History vs. expectations", *Quarterly Journal of Economics*, 106: 651-667. [δημοσιεύθηκε αρχικά στη σειρά: National Bureau of Economic Research Working Paper No. 2971, May 1989]
- Krugman P. (1993α) "On the number and location of cities", *European Economic Review*, 37: 293-298.

- Krugman P. (1993β) "First nature, second nature, and metropolitan location", *Journal of Regional Science*, 33: 129-144.
- Krugman P. (1995) *Development, Geography and Economic Theory*, Cambridge, MIT Press.
- Krugman P. (1996) *The Self-Organising Economy*, Oxford: Blackwell.
- Krugman P. (1998) "What's new about the New Economic Geography", *Oxford Review of Economic Policy*, 14(2): 7-17.
- Krugman P. (2000) "Two cheers for formalism", *The Economic Journal*, 108: 1829-36.
- Lahr M.L. (1993) Review of Krugman, *Journal of Regional Science*, 33: 254-55.
- Lawson T. (1997) *Economics and Reality*, London: Polity.
- Lobo J. (2004) *Regional Science and the "New" Economic Geography: Complements or Substitutes?*, Graduate Field of Regional Science, Cornell University, Mimeo.
- Losch A. (1954) *The Economics of Location*, New Haven: Yale University Press.
- Martin P. και Ottaviano. G.I.P. (1999) "Growing locations: Industry locations in a model of endogenous growth", *European Economic Review*, 43 (2): 281-302.
- Martin R. και Sunley P. (1996) "Paul Krugman's 'Geographical Economics' and its implications for regional development theory: A critical assessment", *Economic Geography*, 72 (3): 259-92.
- Martin R. και Sunley P. (1998) "Slow convergence? The new endogenous theory growth and regional development", *Economic Geography*, 74 (3): 201-227.
- Martin R. (1999) "The new 'geographical turn' in economics: Some critical reflections", *Cambridge Journal of Economics*, 23: 65-91.
- Meardon S.J. (1999) *Trade Liberalization and the Geographic Distribution of Industry in the United States and Mexico*, Ph.D. Dissertation, Duke University.
- Meardon S.J. (2000) "On the progress of the New Economic Geography", Paper presented at the INEM meetings, Vancouver, Canada.
- Meardon S.J. (2001) "Gunnar Myrdal, François Perroux, and the New Economic Geography", *American Journal of Economics and Sociology*, 60 (1): 25-57.
- Myrdal G. (1957) *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, London: Duckworth.
- Neary J.P. (2001) "Of hype and hyperbolas: Introducing the New Economic Geography", *Journal of Economic Literature*, 39: 536-61.
- Niebuhr A. (2004) "Market access and regional disparities: New Economic Geography in Europe", *HWWA, Discussion Paper 269*, Hamburg.
- Ohlin B. (1933) *Interregional and International Trade*, Cambridge MA: Harvard University Press.
- Ohlin B. (1979) "Some Insufficiencies in the theories of international economic relations", *Essays in International Finance*, No. 134, Princeton University Department of Economics.

- Ohlin B. (1991) *The Theory of Trade* (translation of Ohlin's Ph.D thesis, 1924), στο H. Flam και M.J. Flanders (επ.) *Hechscher-Ohlin Trade*, Cambridge MA: MIT Press.
- Ottaviano G.I.P, Robert-Nicoud, F. (2003) *The 'genome' of 'New Economic Geography' models with input-output linkages: a positive and normative synthesis*, University of Bologna and University of Geneva, Mimeo.
- Ottaviano, G.I.P, Van Ypersele T. (2002) "Market access and tax competition", *CERP Discussion Paper*, No. 3638, London.
- Ottaviano G.I.P. (1999) "Ad usum delphini: A primer in New Economic Geography", *EUI Working Paper*, No. 99/28, Department of Economics, European University Institute.
- Ottaviano G.I.P. (2001) "Footloose capital, market access and the geography of regional state aid", *HWWA Discussion Paper*, No. 132, Hamburg Institute of International Economics.
- Ottaviano G.I.P. (2002) *Models of 'New Economic Geography': Factor mobility vs. vertical linkages*, Graduate Institute of International Studies, Mimeo.
- Ottaviano G.I.P. (2003) "Regional policy in the global economy: Insights from New Economic Geography", *Regional Studies*, 37 (6&7): 665-673.
- Ottaviano G.I.P., Thisse, J.F. (2004) "Agglomeration and economic geography", στο J. Vernon Henderson, J-F Thisse (επ.), *Handbook of Urban and Regional Economics*, North-Holland, Amsterdam.
- Overman H.G. (2004) "Can we learn anything from economic geography proper?", *Journal of Economic Geography*, 4: 501-516.
- Palley T.I. (1996) *Post Keynesian Economics: Debt, Distribution and the Macro Economy*, London: MacMillan Press.
- Perrons D. (2001) "Towards a more holistic framework for economic geography", *Antipode*, 33: 208-215.
- Piore M., Sabel C. (1984) *The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity*, New York: Basic Books.
- Robert-Nicoud, F. (2002) *New Economic Geography: Welfare, Multiple Equilibria and Political Economy*, PhD Thesis, London School of Economics.
- Robert-Nicoud, F. (2005) "The structure of simple 'New Economic Geography' models (or, On identical twins)", *Journal of Economic Geography*, 5: 201-34.
- Ροβολής Α. (2005α) "Σύγχρονες προσεγγίσεις στην Αστική Οικονομική Ανάλυση και την Περιφερειακή Επιστήμη: Η Νέα Οικονομική Γεωγραφία", στο *Επιστημονικές Μελέτες προς Τιμήν του Καθηγητού Ν.Ι. Κόνσολα*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Ροβολής Α. (2005β) "Οικονομική ανάλυση και χώρος: Η Νέα Οικονομική Γεωγραφία" στο Δ. Κόντης, Χ. Τσαρδανίδης (επ.) *Διεθνής Πολιτική Οικονομία*, Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Rodriguez-Pose A. (2001) "Killing economic geography with a 'cultural turn' overdose",

- Antipode*, 33: 176-182.
- Roemer J.E. (1981) *Analytical foundations of Marxian economic theory*, Cambridge: University Press.
- Samuelson P. (1952) "The transfer problem and transport costs: The terms of trade when impediments are absent", *Economic Journal*, 62: 278-304.
- Sayer A. (1984) *Method in Social Science: A Realist Approach*, London: Hutchinson.
- Sayer A. (1992) *Method in Social Science: A Realist Approach*, 2nd edition, London: Routledge.
- Sayer A. (1995) *Radical Political Economy: A Critique*, Oxford: Blackwell.
- Scott A.J. (2000) "Economic geography: The great half-century", στο G.L. Clark, M.P. Feldman, M.S. Gertler (επ.) *The Oxford Handbook of Economic Geography*, Oxford: Oxford University Press.
- Scott A.J. (2004) "A perspective of economic geography", *Journal of Economic Geography*, 4: 479-499.
- Sheppard E. (2001) "How 'economists' think: about geography for example" *Journal of Economic Geography*, 1: 131-136.
- Sheppard E. 1983, "Pasinetti, Marx, and urban accumulation dynamics", στο D. Griffith, A. Lea (επ.), *Evolving Geographical Structures*, Hague: Nijhoff.
- Sheppard E. 1984, "Value and exploitation in a capitalist space economy", *International Regional Science Review*, 9: 97-108.
- Sheppard E., Barnes T.J. (1990), *The Capitalist Space Economy*, London: Hyman.
- Stelder D. (1998) "Central places in the real world: Some 2D geographic experiments for Europe with a Krugman agglomeration model", Paper presented at the 45th Regional Science Association International meetings, Santa Fe, New Mexico.
- Sunley (2001) "What's behind the models: A review of the Spatial Economy" *Journal of Economic Geography*, 1: 136-139.
- Venables A., Limao N. (1999) "Geographical disadvantage: A Heckscher-Ohlin-von Thünen model of international specialization", *CEPR Discussion Paper*, 2305, London.
- Venables A. (1996) "Equilibrium locations of vertically linked industries", *International Economic Review*, 37: 341-359.
- von Thunen J.H. (1966) *The Isolated State*, Oxford: Pergamon Press.
- Yeung H.W. (2001) "Does economics matter for/in economic geography?", *Antipode*, 33: 169-175.

Αντώνης Ροβολής

Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Γεωγραφίας, Ελ. Βενιζέλου 70, 17671, Αθήνα,
 e-mail: rouolis@hua.gr

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 1: Τρεις τύποι υποδειγμάτων Γεωγραφικών Οικονομικών

	Βασικό Υπόδειγμα (το οποίο ακολουθείται)	
	Krugman (1980)	Flam and Helpman (1987)
Μετανάστευση συντελεστών	ΚΠ (κέντρου - περιφέρειας) Krugman (1991b)	ΜΕ (μετακινούμενων επιχειρηματιών) Forslid and Ottaviano (2003)
Διασυνδέσεις εισροών - εκροών (δηλ. κάθετες διασυνδέσεις)	ΚΠΚΑ (κέντρου - περιφέρειας, καθέτων διασυνδέσεων) Krugman and Venables (1995)	ΜΚΚΑ (μετακινούμενων κεφαλαίου, καθέτων διασυνδέσεων) Robert-Nicoud (2002)
		ΜΕΚΑ (μετακινούμενων επιχειρημ., καθέτων διασυνδέσεων) Ottaviano (2002) και Ottaviano and Robert-Nicoud (2003)
Συσσώρευση συντελεστών		ΣΚ (συσσώρευσης [ανθρώπινου] κεφαλαίου) Baldwin (1999)

Πηγή: Robert-Nicoud (2005, σελ. 4)